

KS. ANTONI TRONINA

POLE SEMANTYCZNE POJEĆ 'ĔMET I 'ĔMŪNĀH W PSAŁTERZU *

Współczesna semantyka odnosi się nieufnie do analiz zwanych „diachronicznymi”, a opartych na badaniach historycznych, głównie na etymologii wyrazu. „Znaczenie pierwotne” okazuje się bowiem często płynne, zależne od kontekstu ¹. Toteż dziś postuluje się raczej metodę „synchroniczną”, polegającą na semantycznym opisanu słowa przy pomocy terminów występujących w jego kontekście ². Ważniejszą od rozważań etymologicznych, od porównań z pokrewnymi wyrazami w innych językach semickich jest analiza pola znaczeniowego danego wyrazu w granicach języka hebrajskiego.

Pole semantyczne to zbiór związanych z omawianym terminem relacji językowo-skojarzeniowych ³. Należą tu zwłaszcza charakterystyczne dla poezji synonimy (A), pojawiające się w paralelizmie członów. Bliższemu wyjaśnieniu badanego terminu służy też zestawienie wyrazów bliskoznacznych (B), zachodzących w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Należy również wziąć pod uwagę terminy przeciwstawne (C), szczególnie widoczne w paralelizmie antytetycznym, opartym na dwójkowym systemie antonimów. Wreszcie w polu znaczeniowym analizowanego rzeczownika mieszczą się czasowniki (D), z którymi łączy się on w konstrukcjach zdaniowych.

A. POJĘCIA SYNONIMICZNE

Do najczęstszych synonimów bliskoznacznych terminów 'Ĕmet i 'Ĕmŭnāh należą określenia prawości (š^edāgāh, mišpaṭ, jāšār, tāmīm), dobroci (ḥesed, ṭōb, raḥamīm), wybawienia (jēša', t^ešū'āh) i „pokoju” (šālôm).

* Fragment rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem ks. prof. S. Łacha.

¹ Por. P. Guiraud. *Semantyka*. Warszawa 1976 s. 30.

² Metodę tę wprowadził do egzegezy biblijnej J. Barr (*The Semantics of Biblical Language*. Oxford 1961); konkretne przykłady jej zastosowania podaje T. Donald (*The Semantic Field of „Folly” in Proverbs, Job, Psalms and Ecclesiastes*. VT 13:1963 s. 285-292), J. F. A. Sawyer (*Semantics in Biblical Research. New Methods of Defining Hebrew Words for Salvation*. London 1972. Por. J. Chmiel. *Nowa semantyka biblijna*. RBL 27:1974 s. 319-327).

³ Por. np. *Słownik terminów literackich*. Wrocław 1976 s. 319.

Odnosi się to w szczególności sposób do słownictwa *Psalmów*, w których wszystkie te pojęcia są używane niemal zamiennie. Stwierdzenie powyższe nie dziwi, skoro się zważy, że chodzi o pieśni liturgiczne, wielokrotnie przerabiane i podlegające mechanicznym skojarzeniom słownym. Stąd częste przemieszanie tematu wierności Jahwe i Jego sprawiedliwości, dobroci, miłosierdzia, wybawienia. Prosząc o pomoc Boga, psalmiści nie potrzebują oczywiście rozgraniczać Jego przymiotów. Przeciwnie nawet, powołują się chętnie na wszystkie oznaki zmiłowania Jahwe, by tym skuteczniej je wyblagać⁴.

Te same przymioty, które Psalmy wysławiają w działaniu Boga, są również wymagane od Izraela w życiu społecznym. Najważniejszym z pojęć oznaczających życiowe związki człowieka w ST jest niewątpliwie *šēdāqāh*. Dla narodu Przymierza sprawiedliwość stanowi kryterium wszelkich relacji: zarówno z Bogiem, jak i między ludźmi, a nawet z otaczającą człowieka przyrodą. G. von Rad⁵ słusznie nazwał tę *šēdāqāh* najwyższą wartością życiową i podstawą ładu społecznego. ST nie ogranicza więc tego terminu do roli abstrakcyjnej normy prawnej. Sprawiedliwość w ujęciu biblijnym jest cnotą moralną, zawsze jednak rozpatrywaną w odniesieniu do innych członków wspólnoty. W tym znaczeniu zakres terminu *šēdāqāh* ulega ciąglemu rozszerzaniu, aż zacznie oznaczać doskonałe przestrzeganie przykazań Tory⁶.

Znaczenie takie zawierają również inne pojęcia wyrażające relacje społeczne: *jāšār*⁷ i *tām (tāmîm)*⁸. W sensie przenośnym przymiotnik *jāšār* oznacza prawe postępowanie⁹; podobne znaczenia przybierają pochodne od tegoż rdzenia rzeczowniki *jōšer*, *mîšôr*¹⁰ i *mešārîm*¹¹. Gdy jednak Bóg może być wyjątkowo nazwany *jāšār*¹², to nigdy nie orzeka się o Nim bezpośrednio *tāmîm*¹³. Określenie to odnosi się tylko do stworzeń i oznacza pierwotnie doskonałość fizyczną zwierząt ofiarnych. Dopiero przenośnie może oznaczać doskonałość postępowania człowieka¹⁴, a nawet doskona-

⁴ Zob. J. Guillet. *Thèmes bibliques*. Paris 1951 s. 82.

⁵ *Theologie des AT*. 2. Aufl. Bd. 1. Berlin 1969 s. 382.

⁶ Por. K. Koch. *sdq, gemeinschaftstreu — heilvoll sein*. THAT II 507-530; A. Z. Kończak, *šēdāqāh w Psalterzu*. Lublin 1974 (mps).

⁷ W bliższym czy dalszym powiązaniu z *'ēmet*: 1 Krl 3,6; 2 Krn 31,20; Ne 9,13; Ps 19,9; 25,8,21; 111,8; 119,137; z *'ēmûnāh*: Ps 33,4; 37,37; 92,16.

⁸ z *'ēmet*: Joz 24,14; Sdz 9,16,19; Ps 15,2; 19,8; 25,21; 26,1,11; z *'ēmûnāh*: Ps 37,37.

⁹ Por. zwł. deuteronomistyczną formułę: *'šh hajjāšār be'ēnē*, „czynić co słuszne w (czyichś) oczach” (zob. G. Liedke, *jšr, gerade sein*. THAT I 790-794).

¹⁰ z *'ēmet*: Ml 2,6; Ps 45,7.

¹¹ z *'ēmûnāh*: Ps 96,10; 98,9; z *'ēmet*: Prz 8,7.

¹² Pwt 32,4; Ps 25,8; 92,16.

¹³ Por. K. Koch, *tmm, vollständig sein*. THAT II 1049.

¹⁴ Stąd np., wyrażenie *hālak tāmîm* czy *derek tāmîm*.

łość Bożych dzieł, Jego drogi czy Tory¹⁵. O samym Jahwe mówi się raczej, że jest On „święty” (*qādôš*). Pojęcie to, choć zawiera ideę czystości¹⁶, ma jednak treść głębszą, suponującą coś właściwego wyłącznie Bogu. Świętość Jahwe, Jego nieskażoność sprawia, że różni się On całkowicie od wszystkich stworzeń, jest nieskończenie od nich wyższy i nieporównywalny z żadnym bytem, transcendentny¹⁷. Teksty, w których świętość Jahwe zestawia się z Jego wiernością¹⁸, mają podkreślić niezwykłość Bożej *'ēmet*, jej nieporównywalność z ludzką zawodnością.

Doskonała wierność Jahwe wobec Przymierza objawia się zwłaszcza w Jego funkcji sędziowskiej. Wracamy tu do pojęcia *s^edāqāh*, która odnoszona do Boga wyraża się w kierowaniu historią. Konkretnie przejawy sprawiedliwości Jahwe (pl. *šidqôt*) są sławione już w najstarszych tekstach biblijnych jako akty zbawcze wobec Izraela¹⁹. Ten zbawczy charakter Bożej sprawiedliwości jest szczególnie akcentowany u DtIz²⁰, który chętnie zestawia ją z pojęciem wybawienia.

Ową *iustitia salutifera* najlepiej wyrażają terminy wywodzące się z pierwiastka *jš'*: *jēša'*, *j^ešū'āh* i *môšā'ôt*, wszystkie oznaczające pomoc, wybawienie. Cała historia święta potwierdza wiarę Izraela, że „zbawienie sprawiedliwych pochodzi od Jahwe” (Ps 37,39) i tylko On jest Wybawcą²¹. Dlatego psalmiści sławiąc wierność Boga, tak często powołują się przy tym na Jego *jēša'*²², bądź *t^ešū'āh*²³. To połączenie ma uwydatnić zasadniczą prawdę teologiczną, że zbawcze interwencje Jahwe na rzecz narodu wybranego czy poszczególnych jednostek są wyrazem Jego wierności Przymierzu²⁴.

„Sprawiedliwość” oznacza w ST najczęściej postępowanie mające zapobiegać szerszeniu się bezprawia²⁵. W tym znaczeniu odpowiada jej pojęcie *mišpāt*, tłumaczone zwykle jako sąd, wyrok, prawo. Rdzeń *špṭ* ma jednak sens szerszy: nie ogranicza się do postępowania karnego, ale może też oznaczać ogólnie władzę. Sędziowie Izraela, *šōf^etîm*, to ludzie sprawu-

¹⁵ Por. A. Van h o y e. *Doskonałość*. STB 217-220.

¹⁶ Jego przeciwieństwem jest często *hōl*, *profanum*.

¹⁷ Zob. M. Garcia Cordero. *El Santo de Israel*. W: *Mélanges bibliques* red. en l'honneur de A. Robert. Paris 1957 s. 167 n.

¹⁸ Zch 8,3; Ps 30,5. 10; 43,3; 71,22; 89,34. 36; 98,1. 3; 145,13 b (LXX).

¹⁹ Sdz 5,11; 1 Sm 12,7; Mi 6,5; Ps 103,6; Dn 9,16.

²⁰ 45,8; 46,13; 51,5-8. Zob. też S. Grzybek. *Sprawiedliwość Boga w nauczaniu proroków ST*. RBL 12:1959 s. 433-451.

²¹ Ps 27,1; 35,3; 62,7. Zob. W. J. Rosłon. *Zbawienie człowieka w Starym Testamencie*. Warszawa 1970, zwł. s. 37-48.

²² z *'ēmet*: Ps 25,5; 69,14; 85,8.10; 119,155; z *'ēmūnāh*: Ps 36,7; 96,2; 98,2 n.

²³ z *'emet*: Ps 40,11; 51,16; 71,15; 119,41; z *'ēmūnāh*: Ps 37,39; 119,81.

²⁴ Por. F. Stolz. *jš'hi. helfen*. THAT I 788.

²⁵ Por. E. Toaff. *Evoluzione del concetto ebraico di zedaqāh*. „Annuario di Studi Ebraici” 2:1968-69 s. 111-122.

jący rządy w czasach przedkrólewskich; ich głównym zadaniem jest jednak załatwianie spraw spornych, wydawanie wyroków i określanie praw. Te funkcje sądownicze, zwane ogólnie *mišpaṭim*, przejmą po nich królowie. Tak więc *mišpāṭ* jest po prostu wiernym wykonywaniem sprawiedliwości²⁶. Pisarze święci są świadomi niedoskonałości ludzkich praw i sądów: jedynie Bóg jest Sędzią sprawiedliwym. Przekonanie to wyrażają zwłaszcza psalmiści przez synonimiczne używanie terminów *mišpāṭ* i *'ēmet*²⁷ bądź *'ēmûnāh*²⁸; Jahwe okazuje wierność Przymierzu przez swoje sprawiedliwe wyroki. Przedmiotem Bożego sądu (*mišpāṭ*) jest naród wybrany, szczególnie biedni, uciśnieni, niesłusznie oskarżeni. Nawet jeśli karze On złych i wrogów Izraela, czyni to w konkretnym celu: aby pomóc tym, z którymi się związał Przymierzem.

Tutaj ukazuje się drugi aspekt Bożej sprawiedliwości, dostrzegalny już w zestawieniu ze wspomnianym wyżej rdzeniem *jš'*. Jahwe wybawiając z ucisku swój naród, przywracając sprawiedliwy porządek i prawo, okazuje swą dobroć, życzliwość, łaskę. W ten sposób *š'dāqāh* Jahwe zbiega się ostatecznie z Jego miłosierdziem²⁹ i występuje łącznie z wieloznacznym terminem *hesed*, który wyraża bądź przymiot Boga, bądź też konkretne dary Jego dobroci (wówczas w l.mn.). W tekstach ST *hesed* Boży wiąże się mocno z pojęciem Przymierza (*b'erit*), co skłoniło N. Gluecka do określenia go jako „wierności, solidarności Boga z narodem wybranym, niezmienniej pomocy zbawczej”³⁰. Dzisiaj autorzy nie zacieśniają znaczenia *hesed* do zobowiązań wynikających z Przymierza, nadając mu znaczenie szersze: dobroć, życzliwość³¹. Niemniej oczywisty pozostaje nadzwyczaj ścisły związek tego terminu z określeniami wierności — *'ēmet* i *'ēmûnāh*.

Jeszcze od innej strony ukazuje łaskawość Bożej sprawiedliwości następny z jej synonimów: *rahāmim*. Jako forma l.mn. od rzeczownika konkretnego *reham*, „łono matczyne”, oznacza w sensie przenośnym uczucia

²⁶ E. Berkovits określa *mišpāṭ* jako „a justice that is exacting” (*The Biblical Meaning of Justice*. „Judaism” 18:1969 s. 205).

²⁷ Ps 25,9 n; 111,7; 119,43. 137 n. 149. 151. 156. 160.

²⁸ Ps 33,4 n; 36,6 n; 89,15; 119,30. 75. 84. 86. 90 n.

²⁹ Por. H. H. Schmidt. *Gerechtigkeit und Barmherzigkeit*. WuD 12:1973 s. 31-41.

³⁰ *Das Wort hesed im alttestamentlichen Sprachgebrauche als menschliche und göttliche gemeinschaftgemässe Verhaltensweise*. Giessen 1927 s. 67. BZAW 47. Podobnie ostatnio J. Anandale (*Hesed of Yahweh*. „Theologia Evangelica” 3:1970 s. 67-74).

³¹ A. Jepsen. *Gnade und Barmherzigkeit*. KuD 7:1961 s. 268: „Chesed ist auch hier (w Psalterzu) der zu helfender Tat führende gute Wille, der nicht an die Pflicht gebunden ist”. Pierwszy sprzeciwił się tezie Gluecka H. J. Stoebe w dysertacji pt. *Gottes hingebende Güte und Treue, Bedeutung und Geschichte des Begriffes Hesed* (Münster 1950), której wyniki streścił w art. *Die Bedeutung des Wortes häsad im AT* (VT 2:1952 s. 244-254). Por. też jego art. *hesed Güte* (THAT I 600-621).

macierzyńskie: litość, współczucie, stąd poprzez tłumaczenie greckie i łacińskie także miłosierdzie³². Od *ḥesed*, życzliwości okazywanej w działaniu, różni się swym charakterem wewnętrznego uczucia, wzruszenia płynącego z głębi duszy. Nadto gdy *ḥesed* oznacza obustronne więzy życzliwości, to *rahāmim* dokonuje się w jednym kierunku: od silniejszego ku słabszemu (przełożony wobec podwładnego, matka wobec dziecka. Bóg wobec grzesznika). Bóg ustawicznie okazuje swą wrażliwość na ludzką nędzę, człowiek zaś winien Go w tym naśladować świadcząc miłosierdzie bliźnim. O tym miłosierdziu ludzkim ST mówi dość rzadko, natomiast *Psalmy* wielokrotnie sławią *rahāmim* Jahwe, najczęściej łącząc je z *ḥesed* i *ĕmet*³³. Takie zestawienie, spotykane już u proroków, podkreśla wierną miłość Boga, wytrwale czekającego na powrót człowieka i wiecznie gotowego przebaczać i zbawiać³⁴.

Wszystkie wspomniane powyżej terminy opisują ten sam przymiot Boga, który jest zarazem sprawiedliwy i miłosierny. K. H. Fahlgren³⁵ nazywa je różnymi stopniami tej samej skali, na której miejsca skrajne zajmują „sąd” i „miłosierdzie”, a centrum stanowi „wierność”. Lista podana przez Fahlgrena nie jest oczywiście kompletna; pomija terminy nie związane bezpośrednio z ideą Przymierza³⁶. Należy do niej dodać, oprócz omówionych już pochodnych rdzenia *jš*, dwa dalsze synonimy zbawczej wierności Boga: *ṭōb* i *šālōm*.

Znaczenie przymiotnika *ṭōb*, „dobry” i rzeczownika *ṭōbāh*, „dobro” jest bardzo szerokie zależnie od kontekstu, w jakim się one znajdują. W *Psalmach* przymiot ten przypisuje się tylko Bogu i zestawia z innymi określeniami Jego dobroci. Częste łączenie go z *'ĕmet*³⁷ wskazuje na niezmienną, trwałą Bożą dobroć. Stąd charakterystyczna formuła liturgicznego uwielbienia Jahwe za to „że jest dobry (*ṭōb*), że wieczne jest Jego miłosierdzie³⁸. Kilkakrotnie w Psalterzu Bożą *'ĕmet* określa bliżej rzeczownik *rāšōn*, który wówczas nabiera znaczenia: dobroć, życzliwość³⁹.

³² Por. J. G. Gourbillon. *La miséricorde dans la Bible*. W: *Evangile de la miséricorde*. Paris 1965 s.109-117; S. Tułodziecki. *Miłosierdzie Boże u proroków*. W: „...Bo Jego miłosierdzie na wieki”. Poznań 1972 s. 243-268. Powołanie człowieka 2.

³³ Ps 25,6; 40,12; 51,3; 69,17; 86,15; 111,4; 119,77. 156.

³⁴ Por. J. Kudasiewicz. *Miłosierdzia chcę, a nie ofiary*. W: *Powołanie do apostołstwa*. Poznań 1975 s. 123-143. Powołanie człowieka 4.

³⁵ *Sēdāqā, nahestehende und entgegengesetzte Begriffe im AT*. Uppsala 1932 s. 146: „*mišpāt* ist am meisten pflichtbetont und am wenigsten gefühlsbetont, während *rahāmim* am meisten gefühlsbetont und am wenigsten pflichtbetont ist. Den vermittelnden Übergang zwischen diesen Extremen bilden *sēdāqā*, *'ĕmet* und *hesed*”.

³⁶ Zob. F. A s e n s i o. *Misericordia et Veritas*. Roma 1949 s. 60.

³⁷ Ps 25,7 n.; 31,20; 54,8; 69,17; 85,13; 86,5. 17; z *'ĕmūnāh* Ps 37,3. 27; 100,5.

³⁸ Jr 33,11; Ps 110,5; 106,1; 107,1; 118,1. 29; 136,1; Ezd 3,11; 1 Krn 16,34; 2 Krn 5,13; 7. 3. Por. H. J. Stoebe. *tōb gut*. THAT I 652-664.

³⁹ Ps 30,6. 8; 69,14.

Pojęcie *tôb* bliskie jest znaczeniowo, zwłaszcza w kontekście przymierza, określeniu *šālôm*⁴⁰. Wyraz ten tłumaczony zwykle za LXX i Vg przez „pokój”, ma jednak treść o wiele bogatszą⁴¹. Rdzeń *šlm* oznacza przenośnie: „być nienaruszonym, pełnym, dokonanym”⁴². Stąd *šālôm* w znaczeniu absolutnym to dobrobyt, pomyślność duchowa i materialna. W relacji zaś do innych oznacza stan harmonijnej równowagi, w jakiej znajduje się człowiek wobec przyrody, społeczności, Boga, wreszcie siebie samego. Podstawą tej wspólnoty tworzącej stan integralności, porządku i prawości we współżyciu jest zawarcie przymierza (*b^erît*). Przeciwnością pojęcia *šālôm* nie jest więc wojna⁴³, ale to wszystko, co sprzeciwia się wewnętrznej integralności człowieka i harmonii z otoczeniem. Tak rozumiany „pokój” jest darem Bożym⁴⁴. Ludzkie grzechy ciągle niszczą *šālôm* między Jahwe a Izraelem. Dopiero Mesjasz w czasach ostatecznych zaprowadzi „pokój bez końca” (Iz 9,6), bo „On sam będzie Pokojem” (Mi 5,4). To nieskończone trwanie eschatologicznego „pokoju” wyraża zestawienie rzeczowników *šālôm* i *'ēmet*⁴⁵. „Prawdziwy pokój”, *šālôm we'ēmet*, osiągną tylko ci, którzy „postępują wobec Jahwe wiernie i z sercem prawym”⁴⁶.

W omówionej grupie synonimów *'ēmet* zajmuje pod pewnym względem miejsce centralne. Nadaje bowiem pozostałym pojęciom, wyrażającym relacje społeczne, aspekt trwałości, niezawodności, wiarygodności. Z kolei pojęcia *'ēmet* i *'ēmûnāh* zyskują przez kontakt z wymienionymi terminami — przede wszystkim z *š^edāqāh*⁴⁷ (*šedeq*)⁴⁸ oraz *ḥesed*⁴⁹ — tak szeroki zakres znaczeń, że mogą w poszczególnych tekstach być tłuma-

⁴⁰ Zob. A. Lamadrid. *Pax et bonum. „Shalôm” y „tôb” en relación con „berit”*. EstBib 28:1969 s. 61-77.

⁴¹ W LXX odpowiada mu ponad 25 terminów; przeważnie jednak *eirēnē*, co przejęła Vg (*pax*) i przekłady nowożytnie.

⁴² Zob. np. H. H. Schmid. *šālôm. „Frieden” in Alten Orient und im AT*. Stuttgart 1971 s. 45. SBS 51; inaczej ostatnio G. Gerleman (*Die Wurzel šlm*. ZAW 85:1973 s.1-14; tenże. *šlm genug haben*. THAT II 919-935).

⁴³ Pomyślnie prowadzona wojna może być także nazwana *šālôm* (2 Sm 11,7).

⁴⁴ udzielonym zwł. w błogosławieństwie kapłańskim, zob. Lb 6,24-26.

⁴⁵ Jr 33,6; Zch 8,19; Ps 85,9. 11.

⁴⁶ *be 'ēmet ûbe'ēbāb šālēm*, 2 Krl 20,3=Iz 38,3; por. Zch 8,16; Ml 2,6; Ps 37,3. 37.

⁴⁷ 1 Krl 3,6; Iz 48,1; 59,14; Jr 4,2; Ez 18,8; Zch 8,8; Ps 31,2; 40,10; 51,16; 71,2. 15 n. 19. 24; 111,3 n; 119,142. 160; z *'ēmûnāh*: Ps 33,5; 36,7. 11; 37,6; 88,13; 89,17; 98,2; 143,1.

⁴⁸ Iz 16,5; Ez 18,8; Ps 15,2; 19,10; 40,10; 45,5. 8; 85,11 n. 14; 89,15; 119,137. 142. 144; z *'ēmûnāh*: Ps 96,13; 98,9; 119,75. 137.

⁴⁹ Rdz 24,27. 49; 32,11; 47,29; 2 Sm 2,6; 15,20; Prz 3,3; 14,22; 16,16; 20,28; Joz 2,14; Iz 16,5; Oz 4,1; Mi 7,20; Ps 25,5-10; 26,3; 31,8. 17. 22; 40,11 n; 51,3; 57,4; 11; 61,8; 69,14. 17; 85,8. 11; 86,5. 13. 15; 115,1; 117,2; 119, 41,149. 159; 138,2. 8; z *'ēmûnāh*: Ps 33,5; 36,6. 8. 11; 88, 12; 89 passim; 92,3; 98,3; 100,5; 119,76. 88; 143,8.

zione jako: sprawiedliwość, prawość, dobroć, życzliwość, łaskawość czy wreszcie pokój, bezpieczeństwo, wybawienie.

B. WYRAZY BLISKOZNACZNE

Należy teraz zająć się tymi terminami, które w psalmach pojawiają się obok określeń 'ĕmet i ĕmūnāh, nadając im szczególne znaczenie teologiczne. Chodzi tu zwłaszcza o następujące pojęcia: *derek*, 'ōr, *kābōd*, *niflā'ōt*, 'ōzēr, 'ōlām.

W obrazowym języku Biblii *derek*⁵⁰ może przedstawiać ludzkie życie jako drogę, po której się zmierza do celu. Etymologicznie najlepszym odpowiednikiem polskim jest wówczas „postępowanie”⁵¹ czy „postawa”. Znaczenie to rozpowszechnia się w literaturze mądrościowej, do której należą też niektóre psalmy⁵². Wyrażenie „drogi Boże” oznacza przenośnie postępowanie i plany Boga wobec ludzi⁵³. Spotykany często w literaturze deuteronomistycznej zwrot „chodzić drogą Jahwe” nie mówi o naśladowaniu Boga, lecz o postępowaniu zgodnym z Jego przykazaniami, które służą w życiu za drogowskaz⁵⁴. Tam, gdzie psalmista mówi o „drogach” i „ścieżkach”⁵⁵ Jahwe, że są one 'ĕmet⁵⁶, chce przez to podkreślić niezawodność Bożych przykazań. Prowadzą one tych, którzy są im wierni, do spotkania z samym Jahwe. W tej drodze przewodnikiem człowieka, obok Bożej 'emet, jest Jego „światłość”⁵⁷.

W odróżnieniu od *nēr*, „pochodnia, lampa”, 'ōr oznacza zwykle światło dzienne, pochodzące bezpośrednio od Boga. W tradycji kultycznej, a zwłaszcza w psalmach⁵⁸, światło jest wyrazem Bożej opieki i życzliwości. Może ono symbolizować także ogólnie dobro, życie, szczęście i zbawie-

⁵⁰ Rzeczownik ten pochodzi od rdzenia *drk*, stąpać, deptać, stąd znaczenie dosłowne: (udeptana, bita) droga.

⁵¹ Pochodzi także od: stąpać.

⁵² Zob. A. Roest Crollius. *DeRek in the Psalms*. BTB 4:1974 s. 312-323.

⁵³ Por. P. Nötscher. *Gotteswege und Menschenwege in der Bibel und in Qumran*. Bonn 1958 s. 23 n. (BBB 15).

⁵⁴ Zob. J. Negenman. *Den Weg des Herrn gehen*. „Schrift” 30:1973 s. 208-211.

⁵⁵ Obok terminu *derek* występuje czasem jego synonim 'ōrah (w połączeniu z 'ĕmet: Ps 25,4. 10). Zob. też L. Stachowiak. „Drogi” i „ścieżki” w Księdze Jeremiasza (ekskurs). W: *Księga Jeremiasza*. Poznań 1971 s. 523-526 PST X 1.

⁵⁶ Ps 25,4. 8. 12; 86,11.

⁵⁷ Hebr. 'ōr: Ps 43,3; por. 36,10; 37,6; 89,16.

⁵⁸ Por. A. Gierlich. *Der Lichtgedanke in den Psalmen*. Freiburg im Br. 1940.

nie ⁵⁹. Zestawione z *'ēmet* wyraża stałość łaskawości Boga, niezmiennie niosącego wybawienie swym wiernym.

W opisach teofanii światło i ogień ⁶⁰ są wyrazem „Chwały (*kābôd*) Jahwe”. Zgodnie ze swym źródłosłowem *kbd*, pojęcie „być ciężkim” zawiera ideę ciężkości, powagi, znaczenia. „Chwała” ludzka zasada się na bogactwie materialnym; wyraża też pozycję społeczną człowieka czy powagę związaną z urzędem. Otacza ona szczególnie króla, którego bogactwa i przepych panowania zyskują mu cześć i sławę u ludzi. Natomiast „Chwała Jahwe” oznacza majestat samego Boga, objawiającego się w blasku swej świętości (*qōdeš*) i potęgę zbawczych dzieł ⁶¹. Psalmiści łączą chętnie ten termin z pojęciem Bożej wierności ⁶²: Bóg objawia swą chwałę przez niezwykłe czyny wybawiania, będące dowodem Jego wierności Przymierzu.

W tym znaczeniu pojęcie *k'ēbôd Jahweh* zbliża się bardzo do takich określeń, jak *pele'* i *niflā'ôt*. Obie te formy wywodzą się od rdzenia słownego *pl'*, który w koniug. Ni znaczy: „być nadzwyczajnym, niepojętym, cudownym”. Można je więc tłumaczyć jako „cudowne dzieła” Jahwe, pamiętając o tym, że w ujęciu biblijnym „cud” nie jest koniecznym zjawiskiem nadprzyrodzonym, ale przede wszystkim znakiem (*'ôt*) potęgi i wiernej miłości Boga do swego narodu ⁶³. Zrozumiałe więc, że zarówno *pele'* ⁶⁴, jak i znacznie częstsza forma ptc. pl. *niflā'ôt* ⁶⁵ pojawia się w *Psalmach* obok określeń zbawczej wierności Jahwe. Cudowność, nadzwyczajność Jego dzieł polega na tym, że są one absolutnie niemożliwe do wykonania przez człowieka, przekraczając nieskończenie ludzkie siły.

Ten aspekt *'ēmet* — zbawczej pomocy Bożej — podkreśla jej zestawienie z pochodnymi rdzenia *'zr*: imiesłowem *'ōzēr*, „wspomożyciel” ⁶⁶ oraz rzeczownikiem *'ēzer*, „pomoc” ⁶⁷ i jego formę żeńską o tym samym znaczeniu, *'ezrāh* ⁶⁸.

Należy wreszcie wspomnieć o pojęciu *'ôlām*, bardzo często w poezji

⁵⁹ J. Hempel. *Die Lichtsymbolik im AT*. StudGen 13:1960 s. 352-368.

⁶⁰ Zob. F. Asensio. *El Dios de la Luz*. Roma 1958.

⁶¹ S. Łach. *K'ēbôd Jahweh* (ekskurs). W: *Księga Wyjścia*. Poznań 1964 s. 343-346 PST I 2; J. Synowiec. *Historyczny szkic dyskusji na temat k'ēbôd Jahweh*. RTK 15:1968 z. 1. s. 33-45.

⁶² z *'ēmet*: Ps 26,3. 8; 57,4. 6. 11. 12; 85,10-12; 138,2. 5; z *'ēmûnāh*: Ps 96,3. 7. 8.

⁶³ Por. J. Scharbert. *Was versteht das AT unter Wunder?* BuK 22:1967 s. 37-42; L. Sabourin. *Les miracles de l'Ancien Testament*. BTB 1:1971 s. 235-270; J. Kudasiewicz. *Cuda w ST*. „Znak” 17:1965 s. 1305-1919.

⁶⁴ Ps 88,11-13; 89,6.

⁶⁵ Ps 26,3. 7; 71,17. 22; 86,10 n; 96,3. 13.

⁶⁶ Ps 30,11; 54,6.

⁶⁷ Ps 115,1. 9-11; 146,5.

⁶⁸ Ps 40,14. 18; 71,12. Zob. U. Bergmann. *'zr helfen*. THAT II 256-259.

Psalterza łączonym z 'ĕmet⁶⁹. Pojęcie to, różnie tłumaczone („wiek”, „wieczność”, „świat”), zwykle wyprowadza się od źródłosłowu 'lm, „ukryć, schować, zataić”; oznacza więc coś ukrytego, nieznanego⁷⁰. W ST 'ólām jest rozumiane zwykle w znaczeniu czasowym, oznaczając czy to odległą, nieznaną przeszłość, czy też równie ukrytą przed ludzkim przewidywaniem przyszłość. Określenie Jahwe jako 'ēl 'ólām⁷¹ może wyrażać nie tylko Jego odwieczne istnienie, ale także ideę trwałości i niezmienności⁷². Tę właśnie cechę Boga wyraża wspomniane połączenie 'ĕmet z 'ólām. Jahwe, który związał się z Izraelem wiecznym Przymierzem, okazuje mu niezmiennie swą wierność, ingerując w jego historię⁷³. Takie ujęcie pozwala pogodzić wiarę w doskonałą transcendencję Boga z przekonaniem o Jego obecności w świecie.

C. WYRAŻENIA PRZECIWKAWNE

Do najczęstszych antonimów pojęć 'ĕmet i 'ĕmŭnāh należą: šāw', šeqer, mirmāh, 'āwōn, 'awlāh, reša' i 'ra'.

Wyraz šāw mógł pierwotnie oznaczać siłę magiczną, czary sprowadzające chorobę⁷⁴. Nie można jednak tego znaczenia udowodnić z tekstów ST, gdzie šāw' ma sens bądź czegoś bezwartościowego, błahego, bądź też fałszu, oszustwa, kłamstwa⁷⁵. Psalmiści używając tego pojęcia w przeciwstawieniu do 'emet czy 'ĕmŭnāh, chcą podkreślić niezawodność, wiarygodność

⁶⁹ Ps 25,6; 30,13; 45,3. 7; 61,8; 86,12; 111,5. 8; 117,2; 119, 44. 144. 160; 138,8; 146,6. 10; z 'ĕmŭnāh: Ps 33,11; 93,2; 100,5; 89 passim; 119,89.

⁷⁰ O paralelach w innych językach semickich i o związanych z nimi etymologiach mówi E. Jenni (*Das Wort 'ōlam im AT*. Berlin 1953).

⁷¹ Rdz 21,33; por. Iz 40,28; Jr 10,10; Ps 90,2; 102,13; 103,17.

⁷² Takie znaczenie ma imię jednego z bóstw kananejskich šmš lm, „niezmiennie słońce”; por. M. Filipiak. *Sens 'ólām w Koh 3,11b*. W: *Materiały Kongresu Biblijnego w Krakowie 6-8 czerwca 1972*. Kraków 1974 s. 66.

⁷³ Por. E. Jenni. 'ólām Ewigkeit. THAT II 240.

⁷⁴ Tak S. Mowinkel (*Psalmenstudien*. 2. Aufl. Bd. 1. Amsterdam 1961 s. 50 n.), powołując się na zakaz prawny Wj 20,7). M. A. Klopfenstein, (*Die Lüge nach dem AT*. Zürich 1964 s. 315 n.) dodaje tu jeszcze Iz 5,18; Job 11,11; Ps 41,7 i Ps 26,4 (*metē-šāw*=czarownicy). Raczej jednak drugie przykazanie dekalogu mówi ogólnie o nadużyciu imienia Jahwe (zob. S. Łach. *Księga Wyjścia*. Poznań 1964 s. 190. PST I 2).

⁷⁵ Por. S. Porúbčan. *Sin in the OT*. Roma 1963 s. 47 n; F. A. Sawyer. šāw', *Trug*, THAT II 883.

ludzi pobożnych wobec niestałości i zawodności grzeszników ⁷⁶, a także przewagę „Boga prawdziwego” nad „bezsilnymi bałwanami” pogan ⁷⁷.

Znaczenie *šāw* może się czasem pokrywać z *šeqer*, „fałsz, kłamstwo” ⁷⁸. I w tym zestawieniu ⁷⁹ *’ēmet* oznacza prawdomówność człowieka, niezawodność jego słów i uczynków. Szczególnie często w Ps 119 ⁸⁰ przeciwstawiane jest kłamstwo — prawdzie. W odróżnieniu od „drogi kłamstwa”, którą chodzą grzesznicy, „droga prawdy” jest przestrzeganiem przykazań Jahwe.

Do tej samej serii należy rzeczownik *mirmāh*, pochodny od słowa *rmh pi.*, „zwieść, oszukać, zdradzić”. Można go więc tłumaczyć: „fałsz, zdrada” ⁸¹. Antyteza: *’ēmet* — *mirmāh* ⁸² ma wydzźwięk moralny: zdradę, więc grzech popełnia ten, kto nie kieruje się w życiu społecznym szczerością i prawdomównością. Psalmi zaś ⁸³ ukazują kontrast między zwodniczym postępowaniem ludzi a wiernością Boga.

W obydwu wspomnianych wyżej psalmach synonimem *mirmāh* jest *’awlāh* (43,1) bądź *’āwōn* (36,3). Oba terminy wywodzą się prawdopodobnie od jednego pierwiastka: *’wh* ⁸⁴, „zgiąć, skrzywić, przekręcić” i mają podobne znaczenia: „przewrotność, nieprawość” ⁸⁵. Używanie określeń *’āwel* (*’awlāh* ⁸⁶ oraz *’āwōn* ⁸⁷ w przeciwieństwie do *’ēmet*) *’emūnāh* ma — jak w poprzednich przypadkach — uwypuklić charakter wierności jako cnoty moralnej: „szczerości, rzetelności, niezawodności” itp.

Pojęciem, które już wyraźnie mówi o grzechu jako postępowaniu wbrew przykazaniom Bożym, jest *reša’*. Używa się go najczęściej w opozycji do *s^edāqāh*, stąd jego zwykłe tłumaczenie: „niesprawiedliwość, bezprawie, bezbożność” ⁸⁸. Tam, gdzie jest przeciwstawione *’ēmet* ⁸⁹, podkreśla kontrast postępowania grzeszników i ludzi wiernych Prawu Bożemu.

Ogólnymi wreszcie określeniami zła są pochodne rdzenia *r’*: *ra’ rā’*, *rā’āh* ⁹⁰, oznaczające bądź złe postępowanie, bądź też nieszczęście będące

⁷⁶ Ps 12,3; 26,4; 119,37.

⁷⁷ Ps 31,6 n.

⁷⁸ Por. Wj 20,16 *’ēd šeqer* z paralelnym Pwt 5,20 *’ēd šāw’*.

⁷⁹ Jr 9,4; 14,13 n; 23,26.28; Zch 8,16 n; Prz 11,18; 12,19.

⁸⁰ W. 29. 69. 78. 86. 104. 118. 128. 163.

⁸¹ Porúbčan, jw. s. 61: „deceit, treachery”.

⁸² Jr 9,4 n; Prz 12,17; 14,25.

⁸³ Ps 43,1.3; z *’emūnāh*: Ps 36,4.6.

⁸⁴ Por. P. Joüon. *Grammaire* § 88 m; Porúbčan, jw. s. 14-19.

⁸⁵ Zob. R. Knierim. *āwōn Verkehrtheit*. THAT II 244-249.

⁸⁶ Pwt 32,4; Ml 2,6; Ez 18,8; Ps 37,1; 43,1.

⁸⁷ Jr 33,8; Dn 9,13; Ml 2,6; Prz 16,6; Ps 25,11; 36,3; 40,13; 51,7; 89,33.

⁸⁸ Zob. Fahlgren, jw. s. 1-6.

⁸⁹ Prz 8,7; 11,18; Ne 9,33; Ps 45,8; por. Ps 26,3.5; *rešā’im* — *’emūnim*: Ps 12,2.9; 31,18.24.

⁹⁰ Zob. Fahlgren, jw. 47-50.

jego skutkiem. W zestawieniu z 'ĕmet⁹¹ chodzi o zło moralne jako zaprzeczenie postawy szczerości w życiu społecznym.

Omówione tu terminy ukazują przez kontrast czym jest 'ĕmet: jest ona na równi z s^edāqāh podstawą życia społecznego; można na niej bezpiecznie polegać, gdyż gwarantuje ona niezawodność i prawdomówność partnerów przymierza. Jest zaprzeczeniem wszelkiego podstępu, fałszu i zdrady, toteż można ją nazwać prawdą. Opiera się na wierności przykazaniom Jahwe, „Boga prawdy”, który nigdy nie zawiedzie swych wiernych.

D. CZASOWNIKI

Wśród czasowników tworzących pole semantyczne pojęć 'ĕmet i 'ĕmŭnāh należy wymienić na pierwszym miejscu ogólnosemicki rdzeń kŭn⁹². Jego znaczenie wiąże się wyjątkowo ściśle z pierwiastkiem 'mn, określając to, co trwałe, prawdziwe, słuszne. W języku hebrajskim trzeba zwłaszcza podkreślić formy czasownikowe: *Polel*, „utwierdzić, założyć, ugruntować”, *Hi* „ustanowić, przygotować, umocnić” i *Ni* — „być stałym, prawdziwym, pewnym”. Jeszcze wyraźniej to pokrewieństwo znaczeniowe widać w języku akadyjskim, gdzie w braku rdzenia 'mn znaczenie jego przejął czasownik *kanu*, „być (stać się) trwałym, stałym, wiernym, prawdziwym”⁹³. Z tego uderzającego podobieństwa znaczeń wyciąga W. von Soden⁹⁴ wniosek o semickiej strukturze pojęcia prawdy, różnej od koncepcji greckiej. Hebrajskie pojęcie 'ĕmet nie oznacza abstrakcyjnej „prawdy”, ale przede wszystkim „stałość, niezawodność, wierność”⁹⁵. „Prawda” w znaczeniu biblijnym nie należy więc do sfery poznania, ale czynu. Toteż często występuje ten termin w zdaniach, gdzie orzeczeniem są *verba agendī*, zwłaszcza 'śh.

⁹¹ 1 Sm 12,24 n.; Iz 59,15; Jr 2,19. 21; 9,2; 33,5 n.; Dn 9,13; Prz 12,19 n.; 14,22; 16,6; Ps 15,2 n.; 36,5 n.; 40,12 n.; 54,7.

⁹² Zob. E. Gerstenberger. *kun, ni. feststehen*. THAT I 812-817.

⁹³ W. van Soden. *Akkadisches Handwörterbuch*. Roma 1959 s. 438-440. 481 n. 494 n. podaje też pochodne tego rdzenia: *kinu*, „trwały, pewny, wierny, rzetelny, prawdziwy”; *kinutu*, „wierność” i *kittu* „stałość, niezawodność, prawość, wierność, prawdziwość”.

⁹⁴ *Alte Orient und AT*. WdO 4:1967 s. 44: „... für den altsemitischen Wahrheitsbegriff in der Tat die Beständigkeit und Unwandelbarkeit im Sein, Rechtlichkeit im Verhalten und die Stetigkeit und Treue im Handeln konstitutiv ist”.

⁹⁵ Por. H. von Soden. „Was ist Wahrheit?” W: *Urchristentum und Geschichte*. Bd. 1. Tübingen 1951 s. 10: „was Dauer, Bestand, Zukunft hat, ist wahr, somit insbesondere das Ewige als das Unvergängliche, Bleibende”.

Czasownik *'āsāh*, trzeci pod względem częstotliwości w ST, wyraża w znaczeniu przenośnym postępowanie moralne w relacjach międzyludzkich i wobec Boga ⁹⁶. W tym znaczeniu łączy się najczęściej z rzeczownikami określającymi czyny etycznie dobre ⁹⁷ lub złe ⁹⁸. Wszystkie te uczynki człowieka podlegają ocenie „w oczach Jahwe” ⁹⁹. Zwroty takie, jak: „czynieć zgodnie z prawdą i słusnością” ¹⁰⁰, „okazywać wierność” ¹⁰¹ bądź też „życzliwość i wierność” ¹⁰² świadczą wyraźnie, że *'ēmet* jest przede wszystkim postulatem etycznym, wymaganym od narodu Przymierza. Postulat ten opiera się na fakcie, że sam Jahwe „czyni *'ēmet*” ¹⁰³, podobnie jak sprawia On „zbawienie”, „cuda”, „znaki”, „pokój”, „czyny sprawiedliwości”, „okazuje łaskawość”, „sprawuje sąd” na rzecz skrzywdzonych, ale także „sprowadza nieszczęście” na złych ¹⁰⁴. Wszechmoc i bóstwo Jahwe okazuje się w doskonałej zgodności Jego słów z czynami zbawczymi, w ustawicznej wierności — (*'ēmet*) swemu narodowi i poszczególnym jednostkom.

Wyrażają to także inne czasowniki odnoszące się do Bożej *'ēmet*: Jahwe „nie porzuci” (*lō' āzab*) swej wierności i łaski ¹⁰⁵, nie zawiedzie” (*šqr*) w swej wierności ¹⁰⁶; „pamięta” (*zākar*) o niej ¹⁰⁷, „udziela” jej (*nātan*) ¹⁰⁸, „objawia” ją (*galāh*) ¹⁰⁹ czy „wysyła” (*šālah*) ¹¹⁰ z nieba. „On dochowuje zawsze wierności ¹¹¹, a Jego „łaska i wierność strzegą” (*šmr, nšr*) ¹¹² proszących o to. Jahwe „przysiągł (*šb'ni.*) na swą wierność” pomagać Dawidowi ¹¹³; podobnie Izrael ma składać przysięgi na Jego imię „zgodnie z prawdą” ¹¹⁴.

⁹⁶ Zob. J. Vollmer. *'šh machen, tun. THAT II 362.*

⁹⁷ *mišpāt, hesed, 'ēmet, jāšār, tōb/tōbāh, tāmīm, s'edāqāh, miswah, hōq — hūqqāh, rāsōn, šālōm i tōrāh.*

⁹⁸ *ra' — rā'āh, to'ēbāh, šeqer, n'ēbālāh, hāmās, hōnāf, 'āwen.*

⁹⁹ Zwrot: *be'enē Jhwh* w połączeniu z *'šh* występuje ponad stokrotnie, zwłaszcza w dtr.

¹⁰⁰ *'šh be 'ēmet ūbetāmīm: Sdz 9,16.19.*

¹⁰¹ *'šh'ēmet: 2 Krn 31,20; Ez 18,9 (tekst niepewny); por. 'šh be 'emūnāh: 2 Krl 12,16; 22,7; 2 Krn 34,12; oraz 'šh 'emūnāh: Prz 12,22.*

¹⁰² *'šh hesed we 'ēmet: Rdz 24,49, 47,29; Joz 2,14; 2 Sm 15,20 (LXX).*

¹⁰³ *'šh 'ēmet: Ne 9,33; por. Ps 33,4; 111, 7; 'šh hesed we' ēmet: Rdz 32,11; 2 Sm 2,6.*

¹⁰⁴ Teksty zob. Vollmer, jw. s. 366.

¹⁰⁵ Rdz 24,27; por. Prz 3,3.

¹⁰⁶ *lō' — 'ašaqqēr be'emūnātī, Ps 89,34.*

¹⁰⁷ Ps 98,3; por. 25,6 n.; 105,8; 106,45; 111,5.

¹⁰⁸ Mi 7,20; por. Jr 14,3.

¹⁰⁹ Jr 33,6.

¹¹⁰ Ps 43,3.

¹¹¹ Ps 146,6: *haššōmēr 'ēmet le' olām.*

¹¹² Ps 40,12; Prz 20,28.

¹¹³ Ps 89,50.

¹¹⁴ *be 'ēmet: Iz 48,1; Jr 4,2.*

Zresztą na podstawie Przymierza synajskiego Izraelici są zobowiązani do kierowania się we wszystkich sytuacjach życia Bożą 'ēmet, „wiernością — prawdą”. W teologii deuteronomistycznej na wyrażenie takiego doskonałego postępowania używa się, obok omówionego już zwrotu 'šh 'ēmet, także czasowników oznaczających „chodzenie”: *hkk* i *drk*. Zamiast częstego w Pwt zwrotu: „chodzić drogą Jahwe”, oznaczającego zachowywanie przepisów Prawa¹¹⁵, psalmiści mówią skrótowo o chodzeniu w Jego „wierności” czy „prawdzie”¹¹⁶. Tak więc i w tym połączeniu 'ēmet jest podstawą moralną człowieka wiernego Bożym przykazaniom¹¹⁷. Wierność ta ma się wyrażać przede wszystkim w bezstronnych wyrokach sądowych (*špt*)¹¹⁸, ale także w mówieniu (*dbr*)¹¹⁹ prawdy. Toteż nieraz orzeka się o czyjejś wypowiedzi (*dābār*), że jest ona 'ēmet. „Jahwe, Tyś jest Bogiem, a słowa Twoje stanowią prawdę”¹²⁰ — odpowiada Dawid na Bożą obietnicę.

Użyty tu czasownik *hājāh* podkreśla aktywną rolę słowa Bożego, które zawsze musi się spełnić¹²¹. Zwrot powyższy można więc przetłumaczyć: „słowa Twoje na pewno się sprawdzą”. Nie często da się tak powiedzieć o słowach ludzkich¹²². Jeremiasz ubolewa, że nikt nie „stara się o wierność” (5,1: *bos 'ēmûnāh*), że „zagineła” (*'bd*) ona, „została wyrwana” (*krt*) z ich ust” (7,28) i „nie panuje (*gbr*) już w kraju” (9,2). I tutaj chodzi więc o postawę moralną mającą regulować życie społeczne Izraela. Jest ona ideałem, który w pełni zrealizuje się (*hjh*) dopiero w czasach mesjańskich¹²³. Na razie mędrcy zachęcają, by „zdobywać znajomość” (*škl hi.*) Bożej prawdy¹²⁴, „nabywać” (*qnh*) ją razem z innymi Jego darami¹²⁵. Wybawiającą 'emet Jahwe winno się ciągle „rozgłaszać” (*ndg, jd' hi.*)¹²⁶ i tęsknie jej „oczekiwać” (*šbr*)¹²⁷.

Wreszcie prawdziwy kult polega na tym, aby „lękać się (*jr'*) Jahwe

¹¹⁵ *hkk b'ederek jhwh*, teksty zob. S. Łach. *Język i styl Pwt*. W: *Księga Powtórzonego Prawa*. Poznań 1971 s. 65. PST II 3.

¹¹⁶ Ps 25,5; 26,3; 86,11: *hkk — drk ba 'amittekā*.

¹¹⁷ Por. G. Sauer. *hkk gehen*. THAT I 486-493.

¹¹⁸ Ez 18,8; Zch 7,9; Prz 29,14; z 'ēmûnāh: Iz 59,4.

¹¹⁹ 1 Krl 22,16; Jr 9,4; 23,28; Zch 8,16; Ps 15,2; z 'mr: Iz 43,9.

¹²⁰ 2 Sm 7,28: *ūd' bārekā jihju 'emet*.

¹²¹ *hjh* w *qal* może znaczyć nie tylko: „być”, ale także: „stać się, zaistnieć, działać, zdarzyć się, okazać się, ustosunkować się” itd. (Zob. S. Amsler. *hjh sein*. THAT I 478).

¹²² Zob. Pwt 22,20; 1 Krl 10,6: *'emet hājāh haddābār*.

¹²³ Iz 11,5; 33,6.

¹²⁴ Dn 9,13.

¹²⁵ Prz 23,23.

¹²⁶ Iz 38,19; Prz 22,21; Ps 30,10; por. Dn 11,2.

¹²⁷ Iz 38,18.

i służyć Mu wiernie (*'bd be 'ēmet*)¹²⁸. „Bojaźń Jahwe” wiąże się ściśle w teologii Przymierza z wiernym przestrzeganiem Prawa, stanowiąc jedno z określeń postawy wierności Izraela wobec swego Boga¹²⁹.

Czasownik zaś *'ābad*, „służyć” jest terminem technicznym na oznaczenie kultu należnego Bogu na podstawie Przymierza. W kulcie liturgicznym przypomina się i przeżywa na nowo zbawcze wydarzenia z historii Izraela, aby pobudzić naród do odwzajemniania się Bogu wiernością¹³⁰.

Z przeprowadzonej analizy pola semantycznego terminów *'ēmet* i *ēmû-nāh* wynika, że wyrażają one zależnie od kontekstu różne aspekty działania Jahwe, który jest zarazem Bogiem sprawiedliwym i miłosiernym. W opisach zbawczych czynów Jahwe, Jego potęgi i majestatu termin *'ēmet* ma uwydatnić niezmienność i niezawodność pomocy udzielanej przez Boga swemu ludowi. Tam natomiast, gdzie omawiane pojęcia odnoszą się do ludzi, mają akcentować postawę wierną Bożym przykazaniom, a przeciwną wszelkiej obłudzie i zakłamaniu grzeszników. Taką postawę można nazwać oddawaniem czci Bogu „w duchu i prawdzie”:

LE CHAMP SEMANTIQUE DES NOTIONS DANS LE PSAUTIER

R é s u m é

Les deux termes bibliques voisins: *'ēmet* et *'ēmûnāh*. se caractérisent par un champ sémantique extrêmement vaste. Parmi les synonymes, citons en outre des notions de probité (*sēdāqāh*, *mišpāt*, *jāšār*, *tāmīm*), de bonté (*hesed*, *tōb*, *rahamīm*), de salut (*jēša'*, *tēšû'āh*) et de „paix” (*šālôm*). Ces remarques ont particulièrement trait au vocabulaire de Psaumes. Les auteurs semblent en effet ne pas faire de différence entre les qualités de Iahvé. Bien au contraire, ils évoquent en même temps tous les signes de sa miséricorde pour les obtenir plus sûrement par leurs supplications. Dans le groupe de synonymes cités, *'ēmet* occupe à certains égards une place centrale. Il dote les autres notions, exprimant des relations sociales, de l'aspect de permanence d'inafaillibilité, de véridicité.

Très souvent, les termes: *'ēmet* et *'ēmûnāh* paraissent dans le Psautier accompagnés de certaines notions qui leur apportent une signification théologique particulière. De tels termes que p.ex. chemin (*derek*), lumière (*'ôr*), miracles (*nifla 'ôt*), puissance (*'ēzer*), veulent dire dans ce contexte l'inafaillibilité des décisions divines, la constante bienveillance et la puissance salvatrice de sa fidélité.

Les antonymes de „fidélité” (*šāw'*, *šeqer*, *'āwōn* et autres) montrent, au moyen de contraste, ce qu'est *'ēmet* de même que „justice”, elle est la base de la vie sociale, garantissant l'inafaillibilité et la véridicité des partenaires de l'alliance. C'est la contradiction de toute ruse, de tout mensonge et de toute trahison, l'on peut donc l'appeler „vérité”. Elle se fonde sur la fidélité aux commandements de Iahvé, „Dieu de vérité”, qui ne trompe jamais les espérances de ses fidèles.

¹²⁸ Joz 24,14; 1 Sm 12,24; por. Prz 16,6.

¹²⁹ J. Becker. (*Gottesfurcht im AT*. Roma 1965 s. 85) określa ją jako „Verehrung Jahwes unter dem besonderen Aspekt der Treue zu ihm als dem Bundsgott”.

¹³⁰ Zob. H. J. Rowley. *Worship in Ancient Israel*. London 1967.